

Deák András – Szunomár Ágnes

Az orosz–kínai reláció a 21. század elején – haszonelvű kapcsolat vagy világpolitikai tandem?

A szerzők a komoly perspektívával rendelkező orosz–kínai kapcsolatrendszerrel térképezik fel, arra keresve választ, hogy az elmúlt években dinamikusan fejlődő gazdasági, humanitárius, politikai kapcsolatok bővítették-e a korábbi, szinte kizárólagos biztonságpolitikai napirendet. Értékelik, hogy miben több (több-e) a Moszkva–Peking-reláció, mint Kína és a térség fejlődéséből fakadó gravitációs mozgás, és mennyire sikerült kiegyensúlyozni a kapcsolatrendszer veleszületett aránytalanságait? A tanulmány az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) „Oroszország mint politikai-gazdasági erőcentrum a XXI. század eleji eurázsiai térben” (K-105914) című projekt keretében készült.

Bevezetés

Az orosz külpolitika és gazdaság számára a Távol-Kelet jelentősége folyamatosan növekedett az elmúlt húsz évben. A 2000-es orosz *Külpolitikai koncepció* a térségbe való integrálódást még Szibéria és az orosz Távol-Kelet gazdasági felemelkedésének a szükségességével magyarázta.¹ A 2008-as doktrína már „fontos és egyre növekvő jelentőséget” tulajdonított a régióknak. Azon belül az orosz–kínai kapcsolatokat „stratégiai partnerségként” jellemezte, amelyet Moszkva minden területen olyan szintre kíván fejleszteni, hogy az „a regionális és globális stabilitás egyik alapvető építőkövévé” váljon.² A 2013-as dokumentum szerint a Távol-Kelet a „leggyorsabban fejlődő geopolitikai régió, amely felé a világ gazdasága és politikája gravitál”.³

Nyilvánvaló, hogy ilyen és ezzel rokon megállapítások szinte az összes európai, amerikai vagy egyéb ország hasonló stratégiai dokumentumaiban is fellelhetőek. 2010-ben maga Hillary Clinton, az Egyesült Államok külügyminisztere is azt mondta, hogy a „21. század történetét az ázsiai csendes-óceáni térségben írják majd”.⁴ A távol-keleti gazdasági növekedés, azon belül is Kína immár három évtizede tartó felzárkózása minden korábbinál nagyobb figyelmet követel mind a gazdasági, mind a politikai és védelmi szektorok képviselőitől. Oroszországnak a Távol-Kelethez és Kínához való viszonyát azonban a sajátos orosz külpolitikai önanonosság-keresés némileg e hagyományos politikák fölé emeli. Moszkva az elmúlt 25 évben nem volt képes stabilan kijelölni helyét a nemzetközi rendszerben. Nagyhatalomként jogot vindikál magának arra, hogy beleszólást nyerjen a globális kérdésekbe,

1 Minisztyersztvo Inosztrannih Gyel Rosszjszkoj Federacii: *Koncepcija vnjesnyej polityiki Rosszjszkoj Federacii*. 2000. június 28. In: T. A. Sakleina (szerk.): *Vnjesnyaja Polityika i Bezopasznoszty Szovremennoj Rosszii*. 1991–2000. Tom IV. Moszkva, 2002, Rosszpen. 119. o.

2 Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: *The Foreign Policy Concept of the Russian Federation*. 2008. 06. 12.

3 Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation: *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*. 2013. 02. 18.

4 Clinton, Hillary: *America's Engagement in the Asia-Pacific*. East-West Centre. Honolulu, Hawaii, 2010. 10. 28.

alakítsa a nemzetközi biztonsági rendszert. Ezzel párhuzamosan azonban nem sikerült törekvéseihez kritikus mennyiségű szövetségest találnia. Moszkva számára Kína, esetleg a távol-keleti térségbe való integráció sokszor ilyen kapaszkodót látszott kínálni. A Nyugattal szemben ellensúlyt, saját izolációját enyhítő, jobb esetekben valamilyen alternatíva megfogalmazódásának a lehetőségét felkínáló partnerséget vizionált a bilaterális relációba.

Éppen ezért már az 1990-es évek közepének orosz Kína- és távol-keleti politikája sem volt különválasztható Moszkva külpolitika helykeresésétől. Abban egyszerre vannak jelen a Távol-Kelet felemelkedéséből fakadó gazdasági-politikai kényszerek és racionális megfontolások, illetve az orosz „külpolitikai attitűd” pozitív, egyes esetekben már értékalapú megnyilvánulásai. Ez a kettőség a kezdetektől fogva jelen volt a külpolitikai gondolkodásban: már az új orosz külpolitika kialakításakor, a „kozirjevi atlantizmus” idején is Szergej Sztankevics, elnöki tanácsadó is ennek kritikájaként az „eurázsiai” utat ajánlotta, amely ha nem is messianisztikus, de bizonyos misszióval bír. Ugyanakkor pragmatikus is, hiszen a nyugati államok versenyképes és nehezen megközelíthető piacaival szemben „sokkal szélesebb és minőségileg jobb lehetőségek nyílnak számunkra más országokkal kapcsolatban, az úgymond második hullám, a hasonló fejlettségi stádiumban, a történelmi áttörés küszöbén álló államok vonatkozásában”.⁵ Nyilvánvaló, hogy bármilyen, nem európai vagy nyugati integrációjú orosz külpolitikai törekvés fokozott mértékben fog a térségre, azon belül is Kínára támaszkodni. És mivel minden ilyen moszkvai alternatív külpolitikának a körvonalai is némiképp elmosódtak, ugyanúgy nehéz felmérni az orosz–kínai kapcsolatszerben meglévő valós perspektívát is.

Ez a tanulmány éppen ezeket a körvonalakat kívánja némileg markánsabban megrajzolni, a végleges verdikt meghozatala nélkül. A reláció áttekintése mellett e munka három alapvető kérdésre kíván válaszolni:

1. Miben több (több-e) a Moszkva–Peking-reláció, mint Kína és a térség fejlődéséből fakadó gravitációs mozgás?

2. Mennyire sikerült kiegyensúlyozni a kapcsolatrendszer veleszületett aránytalanságait? A gazdasági, humanitárius, politikai kapcsolatok bővítették-e a korábbi, szinte kizárólagos biztonságpolitikai napirendet?

3. Mennyire illeszkedik az a két ország regionális és nemzetközi politikáiba, orosz esetben például a távol-keleti régió általános felértékelődéséhez, kínai részről pedig a multipolaritás kívánalmához?

A reláció történetének rövid áttekintése

A kínai–orosz kapcsolatok több évszázadra tekintenek vissza, melynek során a baráti és az ellenséges viszonyulás egyaránt jellemző volt, azonban a felek mindig jelentős nemzetközi szereplőként és fontos szomszédként tekintettek egymásra.⁶ Mindazonáltal ebben a kapcsolatban, leszámítva az 1950-es évek rövid, ideológiavezérelt periódusait, sosem merült fel semmilyen jelentősebb globális vagy akár regionális „vezető tandem” lehetősége.

5 Preobrazsennaja Rosszija v novom mire. *Diplomatyicseszkiy Vesztnyik*, 1992. 6. sz. 33–67. o.

6 Ludvig Zsuzsa: *Kína és Oroszország – Együttműködés versus rivalizálás*. In: Inotai András – Juhász Ottó (szerk.): *Kína és a válság*. Budapest, 2010, Akadémiai, 274. o.

Moszkva és Peking sohasem koordinálták sem nemzetközi tevékenységüket, sem nem kívánták együttesen befolyásolni a fennálló világrendet.

Az 1949 októberében megalakult kommunista Kína kapcsolata a Szovjetunióval jól indult ugyan, de az ideológiai és személyes ellentétek miatt már az ötvenes évek végére megromlott, e hűvös viszony pedig egészen a gorbacsovi fordulatig tartott. A szovjet pártfőtitkár 1989-ben látogatott Pekingbe, ahol tárgyalópartnerével, Csiang Cö-minnel egy 18 pontos nyilatkozatban új, nyitott, közvetlen és aktív párbeszédet hirdettek.⁷ Ezt követően a kapcsolatok első felvirágzása a kilencvenes évek közepére esik. Gyors felfutásuk igen szembetűnő volt: a retorika szintjén hangoztatott baráti együttműködést gyors egymásutánban követte 1994-ben a konstruktív, majd 1996-ban a stratégiai partnerség kezdeményezése orosz részről, a kínai fél azonnali pozitív reakciójával. Mindez pedig annak ellenére ment végbe ilyen gyorsan, hogy a reláció ekkoriban számos problémától volt terhes, melyek között elsősorban a határviták, a kínai emigránsok egyre növekvő száma az orosz Távol-Keleten, illetve az ezekből adódó biztonsági kérdések említhetők.⁸

A témával foglalkozó szakértők többsége az orosz–kínai kapcsolatok e szakaszát főleg Moszkva reaktív politikájából vezeti le. Buszynski szerint 1994-ben Moszkva azért fordult Kelet felé, mert korábbi várakozásai, miszerint az Egyesült Államok és Európa majd valamiképpen befogadja a Szovjetunió szétesését követően, meghiúsultak.⁹ Ghoshal szintén az elbukott nyugati integrációját okolja, bár szerinte a későbbi, a kapcsolatok szempontjából rendszerképző alapokat is ekkor sikerült lefektetni.¹⁰ Éppen ezért a kilencvenes évek orosz közeledése felemásra sikeredett. A kétoldalú kereskedelem növekedett, a szovjet korszakból hátramaradt határvitákat lényegében lezárták, minden vonatkozásban normalizálódott a bilaterális viszony. Ugyanakkor, mint Christoffersen is megállapítja, Peking számára saját, ázsiai csendes-óceáni integrációja maradt a meghatározó törekvés, így az orosz közeledés nem váltotta be a hozzá fűzött moszkvai reményeket.¹¹ Kiváltképp látványosak voltak a kilencvenes évek végén az orosz fél által tett javaslatok kudarcai, amikor Moszkva elsőként próbálta meg „kijátszani az Amerika-ellenes Kína-kártyát”¹². Tekintettel arra, hogy ugyanebben az időszakban határozta el a Clinton-kormányzat is, hogy konzisztensebb alapokra helyezi a Kína-politikáját, ezek az orosz kísérletek értelemszerűen visszhangtalanok maradtak Pekingben.

Az említett felemás mérleg ellenére a kilencvenes évek elejétől kezdődő összefogás okait nyilvánvalóan az új nemzetközi rendhez való alkalmazkodásban, helykeresésben találjuk: Peking a Tienanmen téren történt 1989-es események folytán elszigeteltté vált, miközben az új világrend körülményeihez is idomulnia kellett. Oroszországnak pedig újra kellett fogalmaznia magát egy olyan világban, ahol a Szovjetunió emléke – és bukása – árnyékként vetült rá, miközben korábbi nagyságát sem akarta örökre elveszíteni. Ebben a helyzetben

7 Uo.

8 Yong, Deng: *China's Struggle for Status – The Realignment of International Relations*. New York, 2008, Cambridge University Press, 131. o.

9 Buszynski, Leszek: *Russia and Southeast Asia: A New Relationship*. Contemporary Southeast Asia 2006/28. 279. o.

10 Ghoshal, Baladas: *The Russian Pivot to Asia Pacific*. Institute of Peace and Conflict Studies, 2013 november.

11 Christoffersen, Gaye: *Russia's Breakthrough into the Asia-Pacific: China's Role*. *International Relations of the Asia-Pacific*, 2010. 10. sz. 63. o.

12 Kozirjev, Vitalij: *Russia's New Global Vision and Security Policy in East Asia*. In: Akaha, Tsuneo – Vassilieva, Anna (eds.): *Russia and East Asia: Informal and Gradual Integration*. Routledge, 2014. 19. o.

a felek „kölcsonös kapaszkodót” láttak egymásban, lehetőséget az elszigeteltségből való kitörésre és egy új összefogásra a nagyhatalmi szerep visszaállítása érdekében.¹³ Egyfajta „keleti Rapallo” volt ez, kiváltképp Moszkva szemszögéből.

Az orosz–kínai kapcsolat, illetve Oroszország távol-keleti érdeklődése a 2000-es évek közepétől nyert új lendületet. A 2012-es vlagyivosztoki APEC-csúcs volt hivatott demonstrálni Oroszország térségbeli jelenlétét és vezető szerepét. A putyini Oroszország megújult figyelmét illetően a szakirodalom kiemeli annak pragmatikus voltát, amit a putyini külpolitika általános vonásaként kezelnek.¹⁴ E megfontolások közül is elsősorban a gazdasági vonulat érdemel említést. Szergej Lavrov orosz külügyminiszter is a térséghez való közeledést mint az orosz modernizációt elősegítő kedvező külső folyamatot írta le.¹⁵ Valóban, a kilencvenes évek időszakához képest a leginkább szembeötlő különbség Kínának és az APEC-térségnek az orosz külkereskedelemben, kisebb mértékben a befektetésekben játszott megnövekedett szerepe volt.

Az orosz és kínai részről egyformán jelentkező másik motivációt a nagyhatalmi megfontolások képezik. Szergej Kozirjev szerint az orosz Ázsia-politika célja, hogy a külvilág felé mint „perspektivikus nagyhatalmi központot” mutassa meg az országot. Mások az eurázsiai törekvésekből vezették le Moszkva Kína-politikáját, mint amely egyfajta szükséges eleme az orosz önképnek.¹⁶ Mankoff az orosz Kína-politikát a hagyományos orosz bilateralizmusban látja, amely mind befelé, mind kifelé bizonyítja a felek egyfajta egyenlőségét és nagyhatalmi voltát.¹⁷ Összességében mindenki egyetért abban, hogy mivel a világpolitikai események jelentős hányada áthelyeződött a térségbe, Moszkvának feltétlenül növelnie kellett a régióra jutó figyelmet és energiát.

Mindazonáltal a legtöbb szerző egyértelműen a geopolitikai megfontolásokat és a hatalmi egyensúly fenntartásának szándékát látja az orosz–kínai közeledés meghatározó vonulatának.¹⁸ Ezek szerint két, a világtrend jelenlegi viszonyaival szemben revizionista, antihegemonista ország együttműködéséről van szó. Mindkét ország számára a másik a legfontosabb „nem nyugati” partner, ami bizonyos mértékig természetessé teszi együttműködésüket. Ez a kétoldalú viszony tengelye, amit ugyan kiegészít, de nem pótol az összes többi szempont és terület. A felek közös nyilatkozatban ítélték el egy sor, leggyakrabban az Egyesült Államok politikájával kapcsolatos lépést, így annak iraki invázióját, az ABM-szerződés felmondását. 2005-ben a Sanghaji Együttműködési Szervezet szólította fel Washingtonot, hogy tűzzön ki határidőt közép-ázsiai csapatainak kivonására. Ugyanakkor, mint arra több szerző is rámutat, a két fél képtelen volt eddig alternatív globális

13 Szunomár Ágnes: *Kínai nagyhatalmisság: A Kínai Népköztársaság nagyhatalmi ambíciói, szerepvállalása és partnerei a XXI. században*. Disszertáció. Budapesti Corvinus Egyetem, 2012, 182. o.

14 Lásd Beom-Shik Shin: *Russia's Perspectives on International Politics: A Comparison of Liberalist, Realist and Geopolitical Paradigms*. *Acta Slavica Iaponica*, 2009. 6. sz.; Kireeva, Anna: *Russia's East Asia Policy: New Opportunities and Challenges*. *Perceptions*, 2012. 4. sz. 49–78. o.

15 Lavrov, Sergey: *Russia and ASEAN can Achieve a Great Deal Together*. *International Affairs*, 2010. No. 12.

16 Paradorn Rangsimaporn: *Russia's Search for Influence in Southeast Asia*. *Asian Survey*, 2009. 5. sz. 789. o.

17 Mankoff, Jeffrey: *Russian Foreign Policy*. Plymouth, 2012, Rowman and Littlefield, 307. o.

18 Lásd például Lo, Bobo: *Axis of Convenience: Moscow, Beijing, and the New Geopolitics*. Washington. D.C., 2008, Brookings; Kuchins, Andrew: *Russian Perspectives on China: Strategic Ambivalence*. In: Bellacqua, James (ed.): *The Future of China-Russia Relations*. Lexington, 2010, University Press of Kentucky.

napirendet létrehozni, amely túlmutatna a kritikai észrevételeken.¹⁹ Ez nem jelenti azt, hogy a kétoldalú viszony, illetve az orosz közeledés a régióhoz feltétlenül egy zéró összegű játék részei lennének. Legfőképp a közép-ázsiai együttműködést, a Sanghaji Együttműködés Szervezetét említik mint olyat, amely a felek kölcsönös biztonsági igényeit magasabb szinten tudja ellátni, mint külön-külön. Viszont nagyon úgy tűnik, hogy a felek globális jelentőségű ügyek mentén nem bírnak olyan mértékű érdekközösséggel, hogy koordinált módon, kezdeményezően léphessenek fel a nemzetközi porondon. Viszonylag könnyű volt Moszkva számára elfogadni és a gyakorlatban is kiállni az „egy Kína” elv mellett, és cserében élvezni Peking támogatását a csecsenföldi háborúk kérdésében. Ugyanakkor ezek mind olyan ügyek, amelyek az egyik fél számára fontosak, a másik oldal számára pedig nem károsak. Ilyen jellegű koordináció természetesen nem kizárt a jövőben. Ugyanakkor ahhoz, hogy egy ezen túlmutató együttműködés lehetőségét és mélységét fel lehessen becsülni, célszerű áttekinteni a felek közötti kapcsolatok teljes spektrumát.

Szinergia és aszimmetria – az orosz–kínai kétoldalú kapcsolatok főbb területei

A jelicini időszakban az orosz–kínai gazdasági kapcsolatrendszer korlátozott jelentőségű, szektorálisan koncentrált és retorikailag erősen felstilizált volt, főleg Moszkvában. Mindez politikai értelemben „fejnehéz” relációt teremtett, amelyben a valós gazdasági fundamentumok hiányát globális jelentőségű politikai nyilatkozatokkal próbálták kompenzálni. Ez sok vonatkozásban hiteltelenítette ez utóbbiakat, hiszen a két fél egymás számára kevésbé volt jelentős partner, mint a nyugati országok vagy a gyakran kritizált Egyesült Államok számára. Ehhez képest a putyini periódus nem annyira a kapcsolatrendszer jellegén változtatott, mintsem konzisztensebbé tette annak egészét.²⁰ A korszak retorikai értelemben csendesebb, politikailag kevésbé exponált fejlődést hozott, amely azonban kiegyensúlyozottabb és léptékében is sokkal masszívabb alapokra helyezte a kétoldalú viszonyt. Ellentétben a korábbi időszakokkal, a reláció intézményrendszere széles és mély, egy sor közép- és alsóbb szintű konzultációs és koordinációs bizottsággal, vállalati, oktatási együttműködéssel operált. A kétoldalú viszonyoknak nem voltak hullámvölgyei az elmúlt húsz évben, kiegyensúlyozott és dinamikus képet mutat, ahol a felsőszintű vezetők közötti kapcsolatok egyszerre jók és korlátozott jelentőségűek.

Mindez éles kontrasztot mutat Oroszország európai, de legfőképp az Egyesült Államokkal fenntartott relációjához képest, mely utóbbi kiváltképp volatilis, politikai része erősen perszonalizált és az intézmények szintjén is esetenként fejletlen. Mindez a kapcsolatrendszer fundamentumai szintjén is megmutatkozik. Ma már a Távol-Kelet, azon belül is Kína meghatározó kereskedelmi, befektetési partner Oroszországban. Kína mára átvette a legnagyobb kereskedelmi partner pozícióját Németországtól, importoldalon pedig az APEC megközelítette az EU részesedését az orosz külkereskedelmi forgalomban (2013-ban APEC – 34,7%, EU – 42,6%²¹). Kiviteli oldalon hasonló felzárkózást fog generálni

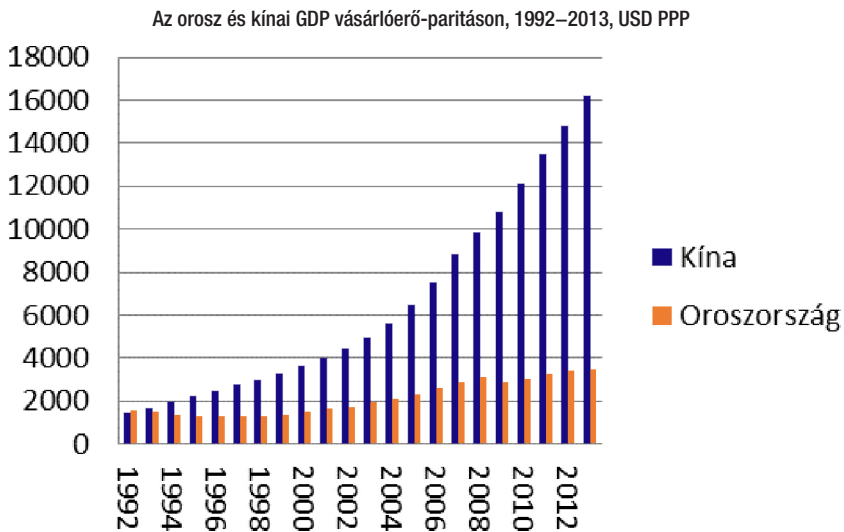
19 Dueben, Bjoern Alexander: *China-Russia Relations after the Cold War: The Process of Institution-Building and Its Impact on the Evolution of Bilateral Cooperation*. Disszertáció, London School of Economics, 2013.

20 Lo, Bobo: *Axis of Convenience – Moscow, Beijing and the New Geopolitics*. London, 2008, Chatham House, 34. o.

21 Orosz vámstatisztika, 2014.

a beinduló energetikai együttműködés, a kőolaj-kereskedelem további növekedése és az orosz földgázexport beindulása. Mindez azt jelenti, hogy a két ország viszonya jelenleg dinamikus és zavartalan, viszonylag nyitottak a perspektívák.

A két fél közötti „stratégiai konvergenciát” azonban jelentős mértékben ellenpontozza az erőviszonyok változása, a felek közötti aszimmetria töretlen növekedése az elmúlt 25 évben. Ennek leglátványosabb eleme a gazdasági potenciál: míg a Szovjetunió felbomlásakor a felek nagyjából egyenlő nemzeti össztermékkel rendelkeztek, ma már a kínai gazdaság paritáson mérve négyszerese az oroszoknak.²² Hasonló a helyzet a védelmi kiadások terén: míg a kilencvenes évek közepén Oroszország majdnem másfélszer annyit költött honvédelemre, mint Kína, 2013-ban Peking ilyen jellegű kiadásai haladták meg kétszeresen Moszkvát.²³ Hasonlóan divergál a két fél törekvéseinek megítélése a nemzetközi politikában. Kína esetében divatos „csendes felemelkedésről” (和平崛起, *heping jueqi*) beszélni, ahol a pekingi külpolitikai nem mutatja meg erejét, nem kérdőjelezi meg nyíltan a fennálló status quót, legyen kapacitásainak növekedése bármilyen masszív és a világpolitika szintjén is paradigmátikus. Ezzel szemben a „hangosan hanyatló” Oroszország a putyini konszolidáció ellenére is gyenge és csökkenő képességű nagyhatalomnak tűnik, amely azonban valós jelentőségénél nagyobb beleszólást igényel a világpolitikai kérdésekbe.

A két tényező, a komplementer, szinergikus kapcsolatok és az aszimmetria párhuzamos növekedése teszi nehezen körvonalazhatóvá a reláció jövőjét. Kiváltképp igaz ez az orosz külpolitika motivációira. Moszkva számára egy szorosabb orosz–kínai együttműködésben a legjobb esetben is csak a „kisebbik partner” szerepe jutna, ahol Peking diktálja a kondíciókat. Ezzel szemben nem elhanyagolhatóak, még ha jelenleg nem is jelentkeznek nyilvánosan a moszkvai döntéshozók „mongol komplexusai”, a vélt vagy valós keleti

²² IMF: *World Economic Outlook Database*. 2014.

²³ SIPRI: *Military Expenditure*. 2011-es konstans USD értékben.

fenyegetések. A távol-keleti tartományok kínai migrációs félelmeinek érdemi kezelése, a határőrizet szigorítása, a területi viták vagy egy konfrontációs légkör kiújulása ma már aránytalan költségekkel és áldozatokkal járna, szélsőséges esetben a teljes orosz külpolitika átgondolására kényszerítve Moszkvát. Peking számára ugyanakkor az „orosz kapcsolat” opcionális, és több forgatókönyv közül választhat. Moszkvában a kényszerek és lehetőségek kényes egyensúlya sokkal kevesebb választást tesz lehetővé.

Európa nyomában – a külkereskedelem

A kilencvenes évek elejéig hagyományos értelemben vett kétoldalú kapcsolatról, főleg annak gazdasági dimenziójáról csak korlátozottan lehet beszélni. A szovjet korszak elhidegülése érdemben szűkítette a lehetőségeket. Egy sor termék exportja biztonságpolitikai vagy egyéb stratégiai megfontolások miatt ellehetetlenült. A kilencvenes évek slágerterméke, a fegyverexport vagy a putyini időszak meghatározó témája, az olaj- és gázkivitell megindítása távoli tervek voltak csupán még a gorbacsovi időszakban is. A peresztrojka alatt azonban a távol-keleti határok megnyíltak, és viszonylag gyorsan megindult az együttműködés. 1994-ben a kétoldalú áruforgalom 3,8 milliárd USD-t tett ki, a teljes orosz külkereskedelem kevesebb mint 5%-át. 2012-ig ez 87,5 milliárd USD-re, az orosz külkereskedelmi forgalom 12,2%-ára nőtt.²⁴

Ettől függetlenül e növekedés legjava a 2000-es évekre esik. Bár az 1990-es évektől kezdve számos területen fejlődésnek indult az orosz–kínai reláció, a gazdasági, illetve kereskedelmi kapcsolatok ekkor még stagnáltak. Az Orosz Statisztikai Hivatal adatai alapján 1999-ben a két ország közötti kereskedelmi forgalom 5,6 milliárd dollárt tett ki, ami 200 millió dollárral volt kevesebb, mint 1992-ben. Az orosz gazdaságnak a kilencvenes évek folyamán bekövetkezett visszaesése ugyanis komoly hatást gyakorolt a Kína és Oroszország közötti kereskedelemre is.

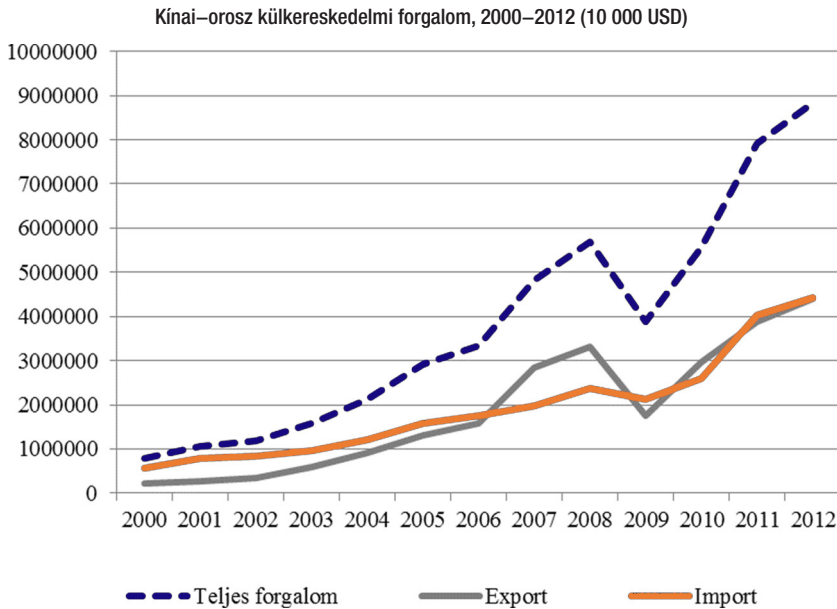
Az orosz–kínai gazdasági reláció fejlődése csak Putyin beiktatását követően figyelhető meg: 2000-től kezdődően – ahogy az orosz gazdaság kezdett magához térni – javultak az orosz–kínai kereskedelmi mutatók is. A kétoldalú kereskedelem volumene – amely tehát a kilencvenes években még 10 milliárd dollár alatt maradt – 2004-ben lépte át a 20 milliárdot, 2012-ben pedig már elérte a 88 milliárd dollárt, ami mindenképp látványos fejlődésnek mondható, ráadásul a kereskedelmi relációt még deficit sem igazán terheli az utóbbi években.

Kínai–orosz külkereskedelmi forgalom 2003, 2007, 2012 (10 000 USD)

	Teljes forgalom	Export	Import
2003	1 575 800	602 993	97 2807
2007	4 815 478	2 846 620	1 968 858
2012	8 821 099	4 405 596	4 415 504

Forrás: Kínai Statisztikai Hivatal

24 A FÁK Statisztikai Szolgálat adatai. *Statistics of the countries of the CIS*. CD_ROM melléklet.

Kínai statisztikai adatok alapján a kínai–orosz kereskedelem növekedése a 2002 és 2012 közötti tíz évben közel 7,5-szeres, e növekmény jelentős részét azonban elsősorban a kínai export 12,5-szeres növekedése okozta a jelzett időszakban, míg a kínai import esetében ez a növekedés csak alig több mint ötszörös. Összehasonlításképp: Ukrajna esetében például e volumennövekedés 8,4-szeres, melyből ugyancsak a kínai export növekménye a jelentősebb, közel 14-szeres, míg az importé alig több mint négyszeres. A növekedés azonban sokkal szembetűnőbb a közép-ázsiai köztársaságok esetében. Ugyanezen időszak alatt a kínai–kazah kereskedelem volumene több mint 13-szorosára nőtt, a kínai export növekménye 18,3-szoros, az importé 10-szeres; a kínai–kírgiz kereskedelem 26-szorosára nőtt, melyet a közel 35-szörös kínai exportnövekmény táplált, míg Türkmenisztán esetében a kétoldalú kereskedelem volumene 118-szorosára nőtt, ebből a kínai export növekménye húszszoros, míg a kínai import értéke a 2002-es 74 ezer dolláros szintről 8,67 milliárd dollárra emelkedett.

Az utóbbi bő évtized látványos kereskedelmi volumennövekedése tehát nem jelenti Oroszország szembeötlő felértékelődését Kína külkereskedelmi partnerei között. Oroszország számára az elmúlt években ugyan Kína – főként importoldalon – egyre jelentősebb kereskedelmi partner (2003-ban még csak a negyedik, 2007-ben a harmadik, míg 2012-ben már a legjelentősebb kereskedelmi reláció), de sem a kínai kivitelben, sem a behozatalban nem képvisel jelentősebb súlyt. A világ legnagyobb kereskedőnemzete címet birtokló Kína öt legjelentősebb partnerei sorrendben az Egyesült Államok, Hongkong, Japán, a Koreai Köztársaság és Tajvan. Oroszország csupán a tizedik helyen áll. A kínai kereskedelem értéke 2012-ben 3867 milliárd dollár volt, ha ehhez viszonyítjuk a 88 milliárd dolláros kínai–orosz kereskedelmi volument, jól látható annak csekély jelentősége: a kínai–orosz kereskedelem a teljes kínai kereskedelem csupán 2,3 százalékát adta. Össze-

hasonlításképp: a Kína és az Egyesült Államok közötti kereskedelem értéke 484 milliárd volt 2012-ben, ez a teljes kínai kereskedelem 12,5 százaléka.

Ahogy az alábbi táblázatokban is jól látható, Kína számára Oroszország ugyanúgy a kínai fogyasztási cikkek fontos piaca, mint bármely más ország a világon: itt is a gépipari termékek, elsősorban az elektromos gépek, berendezések dominálnak a kivitelben, de a kínaiak megjelentek az orosz személyautó-piacon is. Az orosz piacot célzó kínai textilipari export jelentősége ugyan csökkenő, de továbbra is a második legjelentősebb tétel a gépek és közlekedési eszközök után, míg a vegyipari termékek alkotják a harmadik legjelentősebb csoportot. Mindeközben a Kínába irányuló orosz export termékstruktúrája egyre romlik: az utóbbi években drasztikusan esnek a korábban jelentősnek számító gépipari szállítások – ezen belül a hadieladások volumene is csökken –, s egyre inkább a nyersanyagok, elsősorban szénhidrogének játsszák a főszerepet: 2012-ben ezek adták a Kínába tartó orosz export közel 70 százalékát. A vegyipari, faipari termékek, valamint az ásványi nyersanyagok képviselnek még említendő súlyt, a többi tétel gyakorlatilag eltölpül ezekhez képest.

Az orosz–kínai külkereskedelem termékstruktúrája, 2012 (millió USD)

	Export	Import
Élelmiszer, agrártermék (1–24)	1026,2	1599,1
Ásványi nyersanyag (kiv. energia 25–26)	2183,2	104,2
Energiahordozók (27)	24 896,6	163,7
Vegyipari termékek, kaucsuk (28–40)	3081,7	4186,3
Bőráru, bőripari termékek (41–43)	15,1	839,0
Fa- és papíripari termékek (44–49)	2867,5	672,9
Textilipari termékek, cipő (50–67)	3,1	7736,0
Drágakövek, ékszerek (71)	33,7	258,4
Fém- és fémipari termékek (72–83)	349,5	4132,6
Gépek, közlekedési eszközök (84–90)	1166,7	27 338,6
Egyéb (68–70; 91–97)	142,4	4597,0
Összesen	35 765,7	51 627,8

Forrás: Orosz vámstatisztika

Az orosz–kínai külkereskedelem termékstruktúrája, 2012 (százalék)

	Export	Import
Élelmiszer, agrártermék (1–24)	2,87	3,10
Ásványi nyersanyag (kiv. energia 25–26)	6,10	0,20
Energiahordozók (27)	69,61	0,32
Vegyipari termékek, kaucsuk (28–40)	8,62	8,11
Bőráru, bőripari termékek (41–43)	0,04	1,63
Fa- és papíripari termékek (44–49)	8,02	1,30
Textilipari termékek, cipő (50–67)	0,01	14,98
Drágakövek, ékszerek (71)	0,09	0,50
Fém- és fémipari termékek (72–83)	0,98	8,00
Gépek, közlekedési eszközök (84–90)	3,26	52,95
Egyéb (68–70; 91–97)	0,40	8,90
Összesen	100,00	100,00

Forrás: Orosz vámstatisztika

Annak ellenére, hogy a szénhidrogének szerepe ennyire meghatározó a Kínába tartó orosz export esetében, Kína olajimportjának ez jelenleg csak 9 százalékát adja, míg a földgáz esetében az orosz export csupán 1-2 százalékát teszi ki a teljes kínai gázimportnak.²⁵ Az orosz szénhidrogének viszonylag kismértékű jelenlétének oka a kínai importban nagy valószínűséggel az, hogy Kína alapvetően nem szívesen függ túlzottan egy-egy piactól, mivel tart attól, hogy egy jelentősebb nemzetközi konfliktus esetén energiaellátása veszélybe kerülhet. Ennek elkerülésére diverzifikálni igyekszik az ellátók körét: Oroszország és a közép-ázsiai köztársaságok mellett egyre jelentősebb szerep jut a Közel-Keletnek és Afrikának is.

A hagyományos fegyverek, ezek alkatrészei és a kapcsolódó technológia kereskedelmében is jelentős változás állt be az elmúlt években. Egyes becslések szerint 1991 és 2010 között még a kínai import közel 90 százaléka érkezett Oroszországból, ez az arány a SIPRI számításai szerint 2009 és 2013 között már csak 64 százalék volt. Az orosz–kínai fegyverkereskedelem csökkenése 2007-ben volt a leglátványosabb, ekkorra ugyanis a kínai import a 2005-ös szint felére esett vissza, és e csökkenés nem állt meg az azt követő években sem. A háttérben minőségi problémák sejthetők: a kínai igényeket már nem minden esetben elégíti ki az orosz technológiai színvonal, a kínaiak sokszor úgy érzik, a technológiai fölény megőrzése érdekében Oroszország nem a legkorszerűbb eszközöket adja el nekik, de előfordulnak minőségellenőrzési problémák, szállítási pontatlanságok is.²⁶ A kínai félelmek mellett orosz kétségek is jelen vannak, részben jogosan, hiszen Kína ma már saját fegyvereket, illetve technológiát fejleszt, esetenként másolva az oroszoktól szerzett eszközöket, mindeközben pedig egyre gyakrabban jelenik meg a hagyományos

25 U.S.: *Energy Information Administration*. 2014.

26 Jakobson, Linda – Holtom, Paul – Knox, Dean – Peng, Jingchao: *China's energy and security relations with Russia – Hopes, Frustrations and Uncertainties*. SIPRI Policy Paper, 2011. 10. 29.

fegyverek exportőreként is: Kína ma a negyedik legjelentősebb fegyverexportőr, és első-sorban a közepes és alacsony jövedelmű országokat – mint például Pakisztán, Banglades és Mianmar – látja el fegyverekkel.

Bár a fent már említett romló termékstruktúrára nem feltétlenül lesz hatással, de az orosz–kínai kereskedelmi reláció minden bizonnyal tovább bővül majd az elkövetkező években: Medvegyev és Hszi Csin-ping elnök 2013. októberi találkozásán 21 kereskedelmi megállapodást írtak alá, valamint bejelentették, hogy a kereskedelmi forgalmat 2015-re 100 milliárd dollárra, 2020-ra pedig 200 milliárd dollárra növelik. Jelenleg nincs pontos információ arról, milyen termékekből adódna e bővülés, de Kína stratégiai érdekeit ismerve nagy valószínűséggel az energiahordozók kereskedelme terén jelenhet meg a növekmény. Hogy ez mennyiben bontja meg a Peking által kialakított kényes, korábban már említett diverzifikációs egyensúlyt, egyelőre nem tudható.

Végezetül megjegyzendő, hogy a „valódi” orosz–kínai kereskedelmi forgalom minden bizonnyal magasabb, mint azt az itt felhasznált hivatalos statisztikai adatok mutatják, főként, ha az orosz statisztikákat vesszük figyelembe. Az eltérés egyik oka ugyanis, hogy nehéz megbecsülni az informális csatornákon keresztül – csempészet útján vagy barterkereskedelem formájában – a két országba érkezett termékek mennyiségét, illetve arányát. A statisztikák közötti különbségek egy további oka nagy valószínűséggel a titkosítás, amely a fegyverszállításokat, valamint a repülőgépek, űrrepülőgépek, illetve ezek alkatrészeinek a kereskedelmét illeti. Kína például 2001-ben 1,5 milliárd dollár értékben importált fegyvereket, valamint repülőgép-alkatrészeket Oroszországból, azonban ez a tétel akkor „ki-maradt” az orosz statisztikákból.

Befektetések

Ami a működőtőke-befektetéseket (*foreign direct investment – FDI*) illeti, a határ menti régiót leszámítva látványos eredmények az utóbbi időszakig nem voltak. Az orosz tőke igen szerény mértékben van jelen Kínában, ráadásul a befektetések mértéke ez esetben csökkenő tendenciát mutat az utóbbi időszakban, a kínai FDI pedig a fejlődő országok esetében megszokott szférákban – de azokhoz viszonyítva kevésbé jelentős mértékben – jelent meg Oroszországban, elsősorban a nyersanyag-kitermelés, villamosenergia-fejlesztés, bérnyártás-összeszerelés és az ingatlan-beruházás területén.

A befektetések jelentős része az energiaiparban van: a két ország közötti olajkereskedelem 1995-ben kezdődő bővülésével párhuzamosan megjelentek a kínai vállalatok is az orosz energiaszektorban: ma a négy legnagyobb kínai energetikai vállalat²⁷ mindegyike jelen van Oroszországban. Jellemzően az Oroszországban eszközölt kínai infrastrukturális beruházások sem függetlenek az olaj- és gázkereskedelemtől, jól példázza ezt a Kelet-Szibéria–Csendes-óceán kőolajvezeték, melynek megépítésében jelentős szerepet játszott a kínai tőke is.²⁸ Az előbbieket mintájára az orosz–kínai külkereskedelemnek a szénhidrogén-

27 China National Petroleum Corporation, China Petroleum & Chemical Corporation, China National Ocean Oil Corporation Ltd., China Oilfield Services Ltd.

28 Az építkezést és a szükséges mezők fejlesztését 2009-ben Kína 25 milliárd USD hitellel támogatta, amelyet a két érintett, a Rosznyeft állami olajvállalat és a Transznyeft vezetékeküzemeltető olajszállítások formájában törleszt jelenleg is.

nek után második legjelentősebb tétele, a faipari export is generált kínai beruházásokat: az elsősorban az orosz Távol-Keleten és Szibériában található erdők egy részén ma már kínai vállalatok irányítják a fafeldolgozást.²⁹

Összességében azonban az Oroszországban befektetett kínai FDI mennyiségét csupán 5-5,5 milliárd dollárra becsülik, ami meglepően kevés. Összehasonlításképp: hazánkban – kumulált értékekkel számolva – 2,5-3 milliárd dollárnyi kínai működő tőke van jelen. Bár a tényleges tőkebefektetések mennyisége ennél valamivel több lehet, köszönhetően Hongkong és a karibi adóparadicsomok kínai tőkét „újraelosztó” szerepének, arányaiban a kínai működő tőke oroszországi jelenléte mégsem jelentős. Ezen a területen az elkövetkező időszakban várható nagyobb változás: a 2014. májusi 400 milliárd dolláros gázüzletet követően az utóbbi hónapokban számos kínai vállalat jelezte esetenként akár több százmillió dollár értékű befektetési szándékát. E projektek jelentős része infrastrukturális jellegű, elsősorban utak, hidak és egy nagysebességű vasút (Moszkva–Kazany) építését tervezik, de mezőgazdasági termelés is szerepel a tervek között. Optimista kínai becslések szerint a kínai vállalatok 2020-ig megnégyszerezik oroszországi befektetéseik mértékét.

A kínai FDI szerény mértékű oroszországi jelenlétét némileg árnyalja az a tény, hogy nem ez a két ország közötti pénzmozgás egyetlen formája. Így például az energetikában a kínai vállalatok hajlandóak jelentős előlegekkel segíteni az orosz cégek megrendült likviditási helyzetén. 2013-ban a Rosznyeft és a China National Petroleum Corporation által kötött 270 milliárd dolláros olajszállítási szerződés keretében mintegy 70 milliárd USD-t a szállítások előtt, előlegként teljesít a kínai fél.³⁰ Ez jelentősen enyhítheti a szankciók káros hatásait, biztosítva a Rosznyeft pénzügyi stabilitását a megváltozott helyzetben. Egyes szakértők – az Orosz Közvetlen Befektetési Alapra (*Russian Direct Investment Fund – RDIF*) való hivatkozással – azt valószínűsítik, hogy a kínai beruházások más formát öltenek majd, mint a nyugati tőke (amely elsősorban portfólió-befektetések formájában volt/van jelen): a kínaiak sokkal inkább fognak közvetlenül finanszírozni különböző, elsősorban energetikai és infrastrukturális projekteket.³¹ Az itt említett RDIF az egyik alapítója az Orosz–Kínai Befektetési Alapnak (*Russia-China Investment Fund*) is, amelynek kínai társalapítója a Kínai Befektetési Társaság (*China Investment Corporation – CIC*), az a kínai szuverén vagyonalap, amely a kínai devizatartalékok elosztásáért felel. Figyelembe véve azt, hogy Kína devizatartaléka – közel négyezer milliárd USD – a legnagyobb a világon, ez az együttműködés mindenképp ígéretes lehet.

Egy megkésett szinergia – az energetikai együttműködés

A 2000-es évek közepén a világ legnagyobb energiaexportőre, Oroszország és a legdinamikusabb növekvő energiaimportőr régió (Távol-Kelet), illetve Kína közötti semmilyen érdemleges energiakereskedelem nem zajlott.³² A főleg orosz szempontból kívánatos

29 Krkoska, Libor – Korniyenko, Yevgenia: China's Investments in Russia: Where do they go and how Important are they? *China and Eurasia Forum Quarterly*, 2008. 6/1. 39–49. o.

30 Mazneva, Elena – Hoffman, Andy: Rosneft Sanctions Boost Reliance on China Loans for Oil. *Bloomberg*, 2014. 07. 17.

31 Wright, Chris: Will China Save Russia With Investment? *forbes.com*, 2014. 05. 15.

32 A teljes Távol-Kelet 2008-ra is még csak az olajexport 8%-ában részesült, ennek fele ment Kínába, fele más ázsiai piacokra, Japánba, Koreába. Henderson, James: *The Strategic Implications of Russia's Eastern Oil Resources*. Oxford Institute for Energy Studies. 2011. WPM 41. 9. o.

interdependenciát a fegyverkereskedelem biztosította, amelynek korlátait már akkor is érzékelhették mindkét fővárosban. Nyilvánvaló volt, hogy ezt a hiátust mind gazdasági, mind politikai okokból meg kell szüntetni. Mindkét fél számára előnyös, komplementer együttműködésről volt szó, igazi „win-win” helyzetről. Oroszország belépése egy olyan piacra, ahol mind a gáz-, mind az olajárak jellemzően magasabbak, mint hagyományos európai piacain, indirekt biztonsági garanciákat, kínai ráutaltságot teremthetett volna a relációban. Kína, amely 1995 óta vált nettó olajexportőrből a világ legnagyobb importőrévé, kétségbeesetten kereste új keletű sebezhetőségének ellenszerét, és diverzifikálja ma is ellátását. 2009-ben importjának 51%-a a Közel-Keletről, több mint 90%-a tengeri úton érkezett.³³ Mind egy közel-keleti válság esetén, mind egy esetleges, az Egyesült Államokkal kialakuló konfrontációs helyzetben Kína lehetőségei ellátásbiztonságának fedezésére – kiváltképp ilyen nagy volumen mellett – erősen korlátozottak. Oroszország és Közép-Ázsia vezetékes megoldásai ily módon biztonsági prémiumot is jelentenek Peking számára, amennyiben azok mind forrásukban, mind tranzitjukban különböznek a meghatározó importmódozatoktól. Mindezek ellenére Oroszország majdhogynem az utolsó jelentős termelő, amelynek a szénhidrogénje belép a távol-keleti piacokra.

Az okok főleg földrajziak, kisebb részt üzletiek. Mint az orosz távol-keleti gázvezeték-terveket bemutató térképen is látható, a már termelő európai mezők 6-7 ezer kilométerre vannak a távol-keleti tengerparttól vagy az északkeleti kínai fogyasztóktól. E távolság legnagyobb részén semmilyen érdemi vezetékes infrastruktúra nem épült ki korábban, az orosz Távol-Kelet fogyasztása elhanyagolható – a Bajkál-tótól keletre kevesebben mint 8 millióan élnek. Így bármilyen nagyobb volumenű export – leszámítva a szahalini mezők termelését – hatalmas tőkeigényű vezetéképítést és lehetőleg a kelet-szibériai mezők feltárását feltételezte. Tovább drágította a beruházást, hogy az orosz fél keresletbiztonsági okokból nem kívánt csak a kínai félre hagyatkozni, így ragaszkodott az infrastruktúra egy részének a tengerpartig való kiépítéséhez, diverzifikálva így export- és beruházási kockázatait. Ebben az értelemben téves csak az orosz–kínai relációra szűkíteni a távol-keleti projekteket, azok szükségszerűen együtt járnak a többi térségbeli – például japán, koreai, vietnami – piacra való belépéssel is.³⁴

33 Uo. 7. o.

34 Jelenleg az úgynevezett ESPO (Eastern Siberia – Pacific Ocean) olajvezeték 1 millió hordó/nap kapacitása a kínai határig, és 600 ezer hordó/nap a kapacitása a Nahodkai-öbölben található Kozmino olajkikötőig.

Az orosz távol-keleti gázvezetéktervek

Forrás: Gazprom.ru

Kína számára az orosz olajimport a 2000-es évek elejére égető kérdéssé vált. Az olajfogyasztás a kínai motorizációval párhuzamosan 2003 óta évi félmillió hordó/nap ütemben nőtt, egymaga a globális növekmény felét képezve. Nem véletlen, hogy az orosz alkupozíció a tárgyalások folyamán rendkívül erős volt. Kína hajlandó volt az akkor még tökehiányban szenvedő orosz cégeket kölcsönrel is támogatni, így 2003-ban a kétoldalú szerződést viszonylag gyorsan meg tudták kötni. A sietség ellenére Kína fogyasztása 2003-hoz képest így is négy és fél „orosz keleti vezetéknyi” olajjal nőtt, mire 2012-ben átadták az ESPO olajvezeték-rendszer második fázisát. Ezt értelemszerűen más, főleg közel-keleti exportőrök termelése fedezte.

Sok tekintetben más a helyzet a földgáz esetében, mivel annak a piaca még kicsi Kínában. Az ország teljes energiafogyasztásának mindössze 5%-át adja a „kék fűtőanyag”, kereslete nagyjából a Gazprom teljes európai exportjának felel meg (2013-ban 163,1 milliárd m³). Ez rövid távon korlátozó tényező, de hosszabb távon értelemszerűen hatalmas potenciált rejt, hiszen a széntüzeléssel kapcsolatos, már most is jelentkező környezeti problémák (városi szmog, savas eső) jelentős része főleg így váltható ki. Nem véletlen, hogy egy évtized alatt ötszörösére nőtt Kína földgázkereslete.

Mindazonáltal az orosz földgázimport nem volt olyan sürgős Pekingnek, mint az olaj. A 2000-es évek közepétől folyamatosan tárgyaltak a távol-keleti rendszerek kiépítésén, amelyben azonban az orosz alkupozíció korántsem volt olyan erős: viták voltak az ár, az árazás, a finanszírozás vonatkozásában. Bizonyos értelemben az idő Pekingnek dolgozott, hiszen a 2008 utáni európai gázpiaci recesszió, illetve a Gazprom vágya, hogy kijusson a távol-keleti piacokra, mind Kína irányába terelte Moszkvát. Ennek ellenére csak az ukrán válság és az azzal kapcsolatos nyugati elszigetelődés adta meg a döntő lökést a projektnek 2014 májusában. Az eredeti elképzelések szerint egy, a nyugat-szibériaitól teljesen független rendszert építettek volna külön mezőkkel és az olajvezetékkel párhuzamos infrastruktúrával („Szibéria Ereje”). Ennek becsült költsége (mintegy 48 milliárd USD) ugyanakkor az új helyzetben feltételezhetően meghaladja az orosz pénzügyi képességeket, így Moszkva egy olcsóbb, mindössze 14 milliárd USD költségű vezetéképítést is javasol, amely a már

létező termelési kapacitásokat Mongóliától nyugatra kötné rá a kínai rendszerre (Altáj-vezeték). Bárhogyan is legyen, az orosz–kínai gázkapcsolat sokkal nehezebben alakul ki, mint történt az a kőolaj esetében.

A kínai befektetések a legutóbbi időszakig nem élveztek különleges elbánást az orosz energetikai szektorokban. A 2000-es évek közepétől egyre szigorúbb orosz beruházási korlátozások, a stratégiai lelőhelyekre vonatkozó új tulajdonosi előírások nem tesznek különbséget a nyugati és kínai vagy más ázsiai befektetők között. Ezeket a korlátozásokat értelemszerűen az amerikai és európai cégek túlzott térnyerése ellen hozták, s eredetileg kínai vállalatokat csak azért nem érintettek, mert nem voltak ilyen ambíciók. Ugyanakkor a relatív versenyhelyzet tekintetében kifejezetten rontották Oroszország tőkevonzó képességét. A kínai cégek sokkal kötetlenebb formában szerezhettek befolyást – ha nem is mindig feltétlenül tulajdont – Közép-Ázsiában, Afrikában vagy más fejlődő országokban. Így például Szaparmurat Nyijazov türkmén elnök 2006-os halálát követően Kína pár év alatt 65 milliárd köbméternyi éves gázmennyiséget köthetett le, és építhette ki az ahhoz tartozó teljes infrastruktúrát Közép-Ázsiában, meghatározó tényezővé téve magát nemcsak Asgábát számára, de jelentős befektetővé válva az összes többi ország gázszektoraiban is.³⁵ Mindez átmenetileg jócskán csökkentette Peking ráutaltságát a Gazprom gázára, amelyet csak a határon vehetett volna át, érdemi hozzáférés nélkül az orosz távol-keleti forrásokhoz. Tekintettel az orosz állami nagyvállalatoknál az ukrajnai háborúval összefüggő szankciók és az olajárak csökkenése miatt bekövetkező akut tőkehiányra, az utóbbi időszakban érdemben felmerült a stratégiai mezők korlátozásának enyhítése, főleg Kína esetében.³⁶

Összességében nem tűnik eltúlzottnak az orosz energiastratégia által 2030-ra előírányzott 19–25%-os távol-keleti részesedés az ország energiaexportjából.³⁷ Már ma is közelíti ezt a szintet, és még jelentős potenciál van ebben a vonatkozásban. Ugyanakkor továbbra is bizonytalan, hogy Oroszország mennyi olajat lesz képes exportálni az elkövetkező években, illetve milyen kondíciókkal és hova adja el földgázát. Így, bár a távol-keleti részesedés növekedése valószínű, a bizonytalanság az orosz exportstratégia kapcsán az utóbbi években fokozódott.

Nemzetközi együttműködés

A globális kérdésekben való együttműködés és a stratégiai egyensúly fenntartásában, az Egyesült Államok hegemon szerepének ellensúlyozásában való orosz–kínai összjáték kétségtelenül a leglátványosabb eleme a két nagyhatalom kapcsolatának. Kína már a kilencvenes évektől aktívan dolgozott az új nemzetközi politikai és gazdasági rend kialakításán, melynek végcélja deklaráltan egy multipoláris világrend (*shijie duojihua*) létrehozása lett. Orosz oldalon a multipolaritás, illetve az amerikai unipolaritás elutasítása még inkább

35 Gurt, Marat: *China secures larger Turkmen gas supplies*. *Reuters*, 2013. 09. 03.

36 Arkagyij Dvorkovics miniszterelnök-helyettes 2015. február 27-én felvetette, hogy kínai vállalatok kaphatnak majd 50% feletti részesedést stratégiai olaj- és gázmezőkben. „Ha Kínából ilyen megkeresés érkezik hozzánk, komolyan el fogjuk bírálni. Nem látok semmilyen politikai akadályt jelenleg.” Forrás: *No political obstacles' to grant China 50% stake in Russian oil and gas fields – Deputy PM*. *RT.com*, 2015. 02. 27.

37 Az orosz Energiastratégia 2030-ra olaj- és olajtermékekre 22-25%-os, gázra 19-20%-os exportrészesedést irányoz elő. Forrás: Ministry of Energy of the Russian Federation. *Energy Strategy of Russia for the Period up to 2030*. Moszkva, 2010.

meghatározó a külpolitika koncepcionális alakításában, és a kilencvenes évek közepe óta standard eleme minden vonatkozó doktrínának. Ennek jegyében került sor a kínai–orosz stratégiai együttműködési partnerség kialakítására (1996) és az új világrendről és a multipoláris világról szóló közös nyilatkozat³⁸ aláírására (1997) is.

A globális napirend alakításakor értelemszerűen meghatározó szereppel bírt a két ország ENSZ BT-beli állandó tagsága. Mint az orosz–kínai vétókat áttekintő táblázatban is látható, Peking és Moszkva egy sor nemzetközi kérdésben együttesen lépett fel – az esetek többségében a „belügyekbe való be nem avatkozás” jegyében. Az orosz–kínai tandem sok vonatkozásban megváltoztatta az ENSZ BT működésének geometriáját is. Intézményesülése paradox módon leértékelte az egyoldalú, főleg az orosz vétók jelentőségét, és indirekt módon felértékelte a másik fél véleményét. Peking látványosan hallgatag maradt mind Dél-Oszétia és Abházia 2008-as orosz elismerésekor, mind a Krím 2014-es annexiójához, noha Moszkva mindkét esetben megpróbált valamilyen szintű támogatást kicsikarni a keleti szomszédtól. A Kínát érintő nagyobb szigetvitákkal³⁹ kapcsolatban Oroszország hasonlóképp jellemzően nem nyilvánul meg, mert nem kívánja veszélyeztetni az orosz–vietnami⁴⁰ vagy az orosz–japán kapcsolatokat.⁴¹ Ezek az esetek is jól példázzák, hogy adott esetben az egyik fél eminens ügyeinek kérdésében nem számíthat érdemi támogatásra, legfeljebb semleges magatartásra. E tekintetben a mérleg korántsem egyértelmű, kiváltóképp nem az az ENSZ szerepének a nemzetközi konfliktusok megoldásában történő leértékelődésének a fényében. Az a tény, hogy Peking és Moszkva intézményesen együtt lépnek fel, jobbára mindkettőjük számára másodlagos kérdésekben, esetenként rávilágít ezen együttműködés korlátaira is, olyan ügyekre, amelyekben az egyik fél nem tudja a partner támogatását elnyerni. A BT orosz–kínai tandeme kiválóan kirajzolta a kooperáció határait, egyfajta implicit egymásrautaltságot is teremtve a pozíciók kialakításakor.

38 *Kínai–orosz közös nyilatkozat a multipoláris világról és az új világrend megalapításáról / Russian-Chinese Joint Declaration on a Multipolar World and the Establishment of a New International Order*. UN General Assembly. 1997. május 20.

39 Három jelentősebb szigetre, illetve szigetcsoportra formál területi igényt Kína mellett más térségbeli ország is, ilyen a Paracel-szigetek, a Spratly-szigetek és a Szenkaku-szigetek. A Paracel-szigetek esetében, azok 1974-es kínai elfoglalása óta, a kínai jelenlét folyamatos, de Tajvan és Vietnam is igényt tart a szigetcsoportra. A Spratly-szigetek esetében is e három ország érdekelt, de rajtuk kívül Brunei, Malajzia és a Fülöp-szigetek is benyújtotta igényét a szigetcsoport egy részére. Japán és Kína (valamint Tajvan) között a Szenkaku- (kínai nevén Tiaoju-) szigetek hovatartozása jelent megoldhatatlan problémát. E lakatlan szigetek jelenleg Japán részei, a Japán Császársághoz tartoztak a 19. században is, de az ókorban és a középkorban – a kínaiak szerint – Kína részét képezték.

40 Az orosz–vietnami reláció az utóbbi években jelentős fejlődésen ment keresztül, az energetikai együttműködés mellett Oroszország több száz millió dollár értékben exportál fegyvereket Vietnammal.

41 Oroszország és Japán között is megindult egyfajta közeledés az elmúlt években gazdasági és energetikai területeken, valamint a területi viták rendezése kapcsán is.

Orosz és kínai vétók a Biztonsági Tanácsban 1989-et követően

Dátum	Napirendi pont	Nemmel szavazó állandó tag
1993. május 11.	Ciprus	Oroszország
1994. december 2.	Bosznia–Hercegovina	Oroszország
1997. január 10.	Közép-Amerika – erőfeszítések a békéért	Kína
1999. február 25.	Macedónia (FYROM)	Kína
2004. április 21.	Ciprus	Oroszország
2007. január 12.	Mianmar	Kína + Oroszország
2008. július 11.	Béke és biztonság – Afrika (Zimbabwe)	Kína + Oroszország
2009. június 15.	Grúzia	Oroszország
2011. október 4.	Közel-Kelet, Szíria	Kína + Oroszország
2012. február 4.	Közel-Kelet, Szíria	Kína + Oroszország
2012. július 19.	Közel-Kelet, Szíria	Kína + Oroszország
2014. március 15.	Ukrajna	Oroszország
2014. május 22.	Közel-Kelet, Szíria	Kína + Oroszország

Forrás: *Security Council Veto List*. ENSZ, Dag Hammarskjöld Könyvtár

Ugyanakkor a kétoldalú viszonyból sok vonatkozásban hiányzik az alternatív napirend, az együttműködés inkább reaktív, semmint kezdeményező. Bár az orosz fél több különböző formátumot (BRICS-országok fóruma, orosz–kínai–indiai trilaterális keret) felvetett, tett bizonyos kísérleteket új ügyek felvetésére (például alternatív világvaluta megteremtése), nehéz olyan eseteket találni, ahol a két fél együtt, külső támogatókat szervezve keresztülvitt volna globális jelentőségű javaslatokat. Ilyeneket pedig indítványozhatnának akár az ENSZ-ben, akár a G20 fórumain, illetve egyéb szervezetekben. Bizonyos mértékben a mostani ukrajnai események is azt mutatják, hogy az orosz izolációt Peking legfeljebb semleges magatartásával hajlandó enyhíteni.

Ezzel szemben regionális vonatkozásban van pár terület, ahol az együttműködés érdemi és konstruktív. 1996-ban kínai–orosz kezdeményezésre, biztonságpolitikai megfontolásból alakult meg a Sanghaji Együttműködési Szervezet (*Shanghai Cooperation Organization* – SCO), igaz, később a gazdasági és energetikai vetület is igen erős hangsúlyt kapott. A puha biztonsági kihívások (csempészet, határőrizet, illegális migráció) kezelése, az iszlám fundamentalizmus elleni harc, 2005-től kezdődően pedig az amerikai katonai jelenlét burkolt visszaszorításának igénye jelentette a meghatározó érdekközösséget. Ugyanakkor látványos e szervezet sikere a közép-ázsiai kínai jelenlét elismertetésekor is. Moszkva aligha merete és tudta volna opponálni a kínai befolyás növekedését a régióban, ugyanakkor nem is kívánta azt teljesen kontrollálatlanul hagyni. Bizonyos értelemben az SCO intézményesítette ezt a folyamatot, egyfajta garancia volt minden részes fél számára arra vonatkozóan, hogy a kínai befolyás szélesebb kontextusba beágyazva, valamilyen szintű

koordináció mellett zajlik – legalább a kényesebb katonai, biztonsági kérdések szintjén. Ebben a formában Oroszország, ha közvetve is, de elfogadta egy külső nagyhatalom jelenlétét belső periferiáján. Különösen figyelemreméltó ez az eredmény az ukrán háború fényében, aminek kiindulópontja a nyugati országok, az EU és Oroszország versengése volt egy Moszkva számára hasonlóan érzékeny régióért.⁴²

1999-ben az ázsiai régió békéjének, biztonságának és stabilitásának biztosítása érdekében hozták létre az Ázsiai Kölcsönös Együttműködési és Bizalomépítő Intézkedések Konferenciáját (*Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia – CICA*). Kína és Oroszország e kormányközi fórumnak is aktív tagja. De itt említhető a BRIC- (vagy újabban BRICS-) formáció is, melyet a legjelentősebb feltörekvő gazdaságok – Brazília, Oroszország, India és Kína – közös, elsősorban jövőbeni potenciáljának összefoglalására használt először 2001-ben a Goldman Sachs, a betűkből azonban azóta valós, nemzetközi szinten is aktívan együttműködő csoport jött létre, mely ma már saját intézményeket alapít a Világbank és a Nemzetközi Valutalap mintájára. Ezen együttműködés jelentősége napjainkban még tovább növekszik: az orosz, kínai és indiai külügyminiszterek 2015. február eleji találkozásukon⁴³ a globális kormányzás modelljének változását sürgették, olyan policentrikus rendszert támogatva, amely jobban tükrözi a világ földrajzi és civilizációs sokszínűségét. Összességében ezek a kezdeményezések erősítik a kelet-ázsiai térségben újszerű multilateralizmust. Ez talán meglepő szerep attól az Oroszországtól, amelyet Európában inkább a bilaterális megoldások pártfogójaként ismerünk.

A közös szervezetek alapítása mellett a két ország az utóbbi években együttműködött számos regionális és nemzetközi kérdésben, például az Észak-Korea nukleáris leszerelését célzó hatoldalú tárgyalások, a Szíriát elítélő határozattervezet vétője és az Irán elleni szankciók ellenzése során vagy épp a világűr militarizálásának megakadályozásában. Az esetek jelentős részében ez az együttműködés, egyúttiszavazás értelemszerűen szembe ment a nyugati érdekekkel.

Az Oroszország által kezdeményezett intézményesítés már csak azért is fontos jelenség, mert az orosz Kína- és távol-keleti politikák közötti viszony ma sem egyértelmű. Több szerző is aláhúzza, hogy a putyini külpolitika tanult a jecini korszak hibáiból, és eleve diverzifikálni kívánta távol-keleti jelenlétét.⁴⁴ Putyin valóban ellátogatott az ASEAN-csúcsra, hagyományosan csendes-óceáni országgént definiálja Oroszországot, főként 2010 után intenzívebb kapcsolatokat ápol Japánnal és Dél-Koreával, felújította kapcsolatait régi szövetségeseivel, Vietnammal. Főként látványos ez a párhuzamosság az energetikai projekteknél: itt Kína minden jelentősége ellenére sem nyer kizárólagos partneri státuszt, még akkor sem, ha a megtérülés csakis az ő piacainak elérése révén biztosított.

Ezek alapján indokolt Moszkva esetében olyan távol-keleti nyitásról beszélni, amelyek „kritikus tömegét” Kína képezi. Mindazonáltal az eredeti cél ma már nem feltétlenül

42 Részletesebben lásd Aris, Stephen: *Eurasian Regionalism – The Shanghai Cooperation Organisation*. New York, 2011, Palgrave.

43 Szergej Lavrov e találkozó alkalmával egyenesen „RIC” (Oroszország, India, Kína) formációról beszélt, mely egyfajta „trojka” szerepet betöltve állhat e globális átalakulás élére.

44 Christoffersen, Gaye: *Russia's Breakthrough into the Asia-Pacific: China's Role*. *International Relations of the Asia-Pacific*, 2010/10. 61. o. és Grivach, Alexey: *A Window to Asia. Russia in Global Affairs*, 2014. szeptember. 23., valamint Klein, Margarete: *Russia: A Euro-Pacific Power?* Stiftung Wissenschaft und Politik. 2014. szeptember. 8.

a Kínával kialakítandó bizalmas kapcsolat kialakítása – erre az eddigiek alapján nincs fogadókészség Pekingben, és az erőviszonyok alapján orosz szemszögből talán nem is lenne célszerű. Sokkal inkább egy olyan távol-keleti beilleszkedési folyamatról van szó, amelynek végén Oroszország cselekvőképes szereplőjévé válna a csendes-óceáni régiónak, részesülne annak felemelkedéséből – és nem utolsósorban hatékonyan integrálná abba kínai kapcsolatrendszerét is.

Konklúzió

Összességében jól látható, hogy az orosz–kínai relációban fennálló gazdasági egyensúlytalanság egyelőre nem nagyon lendíti előre a nagyhatalmi szövetség megerősödését, hiszen Kína – az energiahordozók kivételével – nem igazán kíváncsi az orosz termékekre, miközben az olcsó, de egyre jobb minőségű kínai exporttermékek erős versenyhelyzetet teremtenek az orosz ipar termékei számára. E tekintetben Kína számára az orosz piac nem sokban különbözik a közel-keleti, afrikai vagy épp latin-amerikai piacoktól.

A nemzetközi együttműködések terén Peking és Moszkva kooperációja valóban stratégiai jellegű, amennyiben annak lényege a közös, stratégiai jellegű kérdésekben történő együttműködés. Azaz a kölcsönös érdeklődésre számot tartó területeken – mint például a belügyekbe való be nem avatkozás elvének támogatása más országok esetében – szorosan kooperálnak, együtt szavaznak, míg azokon a területeken, ahol nincs közös érdek – például a Kínát érzékenyen érintő dél-kínai-tengeri szigetviták vagy a Krím-félsziget orosz annektálása kapcsán – ugyan nem támogatják egymást, de nem is kérdőjelezik meg a másik jogosultságát az adott kérdésben, inkább tartózkodnak vagy bölcsen hallgatnak.

A szorosabb együttműködés legnagyobb akadálya azonban bizonyos szempontból maga Kína, melynek legfőbb célja jelenleg saját gazdasági növekedésének fenntartása, a belső problémák kezelése, ami fokozódó globális – de elsősorban ázsiai csendes-óceáni – gazdasági expanzióval párosul. Ebben a helyzetben Peking nem engedheti meg magának a nyugati világgal való komolyabb konfrontációt, egyszersmind gazdasági fejlődéséhez is elengedhetetlen a kínai–uniós vagy kínai–amerikai viszony kiegyensúlyozottsága, amit minden bizonnyal veszélyeztetne, az eddigieknél szorosabb orosz–kínai összefogás.

Sikeresnek tekinthető-e mindezek fényében Oroszország Kína- és távol-keleti politikája? A legtöbb szerző befejezetlennek, rosszabb esetben kudarcosnak tartja az orosz integráció kísérletét, olyan kezdeményezésnek, amelyre az érintett országok – talán az energetikát kivéve – nem reagáltak megfelelőképp.⁴⁵ Ugyanakkor ezek a szerzők rendszerint a régió elemzésére hagyományosan használt neorealista eszköztárat alkalmazzák. Ezek alapján Oroszország célja nagyhatalmi státuszának, céljainak elismertetése volt, nyugati relációjának kiváltása keleten, esetleg az orosz Távol-Kelet szociális, gazdasági mutatóinak javítása vagy valamilyen befolyásszerzés a régióban. Nyilvánvalóan ezeknek a magas elvárásoknak Oroszország távol-keleti szerepe ma még nem felel meg, és aligha számíthatunk arra, hogy az elkövetkező évtizedben teljes mértékben emancipálódjon a csendes-óceáni térben.

45 Trenin, Dmitri: *Moscow on the Pacific: The Missing Piece in the "Pivot" to Asia*. Carnegie Moscow Center. 2012. 10. 30. vagy Lo, Bobo: *Russia's Eastern Direction – Distinguishing the Real from the Virtual*. Russia/NIS Center. 2014. január.

Ha azonban mindettől egy pillanatra eltekintünk, és nem az ambíciók, hanem a kihívások vagy az alternatívák szemszögéből nézzük ezt a kérdést, akkor az orosz külpolitika mérlege inkább tűnik sikeresnek. Dinamikusan sikerült növelni és integrálni kereskedelmi kapcsolatait a régióval, folyamatban van a meghatározó orosz szektor, az energetika térnyerése, Moszkva politikailag sohasem látott aktivitást mutat a térségben, és eddig sikerült békés mederben tartani Peking térnyerését Moszkva korábbi befolyási övezeteiben. Lehet-e, érdemes-e ezek nélkül valamilyen jelentősebb nagyhatalmi programot meghirdetni a régióban? Aligha. Bármelyik fent említett lépésnek lehetnek volna konfliktusmentes alternatívái? Talán, de összességében a korábbi szovjet magatartás, az izoláció biztosan nem volt fenntartható. Tehet-e Oroszország arról, hogy az erőviszonyok nem a javára módosulnak, és regionális jelentősége minden erőfeszítése ellenére sem nőtt, inkább csökkent a csendes-óceáni térségben? Bizonyosan nem. Nagyhatalmak gyakran kívánják leplezni kisállami ambícióikat. Azonban az orosz eset, még ha a retorika alapján ez nehezen hihető, éppenséggel sokkal inkább szól a mindennapok igényeiről, egyfajta normalitásról, semmint a nagyhatalmi ambíciókról és víziókról.